

بسم الله الرحمن الرحيم

جنایت عقیم سازی بیوتروریسمی علیه بشریت و بررسی فقهی و حقوقی آن

زهرا رعیتی^۱

چکیده:

به مختل کردن یا از کار انداختن قدرت تولید مثل در افراد بر اثر عوامل بیولوژیک، عقیم سازی بیولوژیک می گویند. در این نوع عقیم سازی که فرآیندی برگشت ناپذیر است، توانایی فرزندآوری برای همیشه سلب می شود. چون در این روش، برای عقیم کردن افراد از عوامل بیولوژیک استفاده می شود، به آن اقدام بیوتروریسمی نیز می گویند. در این اقدام بیوتروریسمی، تروریست ها دست به اقدام های تخریبگر و پنهانی می زنند که هم، پیشگیری از آن و هم راهکارهای کشف و مقابله با آن دشوار است. بنابراین بیوتروریسم سلامت انسان و امنیت جامعه را نشانه می گیرد و از این حیث باید آن را نقض آشکار حقوق بشر، حقوق بین المللی و به طور کامل اقدامی ضد دین مبین اسلام توصیف کرد. هدف از این مقاله که با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با ابزار کتابخانه ای انجام گرفته، این است که با بررسی فقهی و حقوقی اثبات کند استفاده از هرگونه عوامل بیولوژیک برای عقیم کردن افراد، نقض آشکار حقوق بشر و جنایت ضد بشری محسوب می شود. بر همین اساس، ابتدا به حق باروری در حوزه ی حقوق بشر در سازمان بین المللی پرداخته و سپس به تضاد و حق باروری، یعنی عقیم سازی و انواع آن و موارد مجاز احکام شرعی و پزشکی در این باره اشاره شده است. یکی عواملی که موجب عقیم سازی شده، بیوتروریسم می باشد، که امروزه بیوتروریسم و پتانسیل مرگ دسته جمعی یکی از مفاهیم جدیدی است که در محافل علمی مطرح می شود. در ادامه به طرح های ویژه برای عقیم سازی جهانی پرداخته شده است که به پروژه ی یوژینکس و طرح ایمنی شماره ۲۰۰ اشاره شده است. در آخر نیز به بررسی فقهی و حقوقی عقیم سازی بیوتروریسمی از منظر قرآن و روایات پرداخته شده است.

کلید واژه ها: حقوق بشر، حق باروری، عقیم سازی، بیوتروریسم

^۱. سطح ۲ حوزه علمیه خواهران ریحانه النبی (س)، کدطلبگی: ۹۶۱۲۲۱۵۲۷۹.

ایمیل: zahra.rayati.27276@gmail.com

مقدمه:

با پیشرفت علم و دانش بشری و دستیابی انسان به علوم مختلف شیمی، امور هسته ای و زیستی و بیولوژیک باعث شده است تا انسان بتواند با تسلط بر این علوم از آن در راستای اهداف خویش استفاده کند. اهدافی که می تواند خیرخواهانه و در خدمت بشریت باشد و یا با نیت بد در استخدام جنگ طلبان قرار گیرد. امروزه کشورهای قدرتمند علاوه بر کلاهک های اتمی، بمب های شیمیایی و موشک های قاره پیما، به روش های دیگری همچون سلاح های نام برده شده است و از نظر وسعت و محدوده عمل با هیچ سلاحی قابل مقایسه نیستند. گسترش پدیده ترور و تروریسم در جهان امروز، تفسیر ماهیت و ظاهر آن از شکلی به شکل دیگر، همزمان با پیشرفت علم و تکنولوژی و به خدمت گرفتن عوامل بیولوژیک در انسان، حیوانات، گیاهان، داروها و مواد غذایی و توان بالقوه آن برای تخریب، از موضوعاتی است که بطور فزاینده توجیه جهانیان را به خود معطوف داشته است.

«به ناباروری مرد یا زنی بر اثر عوامل بیولوژیک، که به طور طبیعی توانایی بارور کردن یا بارورشدن را داشته باشد، عقیم سازی بیولوژیک می گویند.»^۱ «به منتشر کردن عوامل بیولوژیکی یا سمی با هدف کشتن یا آسیب رساندن به انسان ها، حیوانات و گیاهان با قصد و نیت قبلی و به منظور وحشت آفرینی، تهدید و وادار ساختن یک دولت یا گروهی از مردم به انجام عملی یا برآورده کردن خواسته ای سیاسی یا اجتماعی، بیوتروریسم می گویند.»^۲ «تا کنون ۱۲۰۰ عامل بیولوژیکی به عنوان سلاح استفاده می شود که استفاده از این سلاح های کشتار جمعی، مصداقی از جنایت ضد بشری می باشد.»^۳ در این مقاله سعی بر آن شده است که جنایات دولت های غربی که خود را پایبند به مسائل انسانی و اجتماعی می دانند و ذره ای از آنچه که در مجامع بین المللی ثبت شده است را به مرحله عمل نرسانده اند، با آمار و ارقام که از منابع موثق یافت شده است نگاشته شود و برای رد این جنایات ضد بشری، راهی جز بهره گرفته از مستندات دین مبین اسلام، که الگوی تمامی ادیان جهان است، نیافتیم.

۱. مجتهدی، عقیم سازی در فقه شیعه و مذاهب اربعه، ص ۷۹.

۲. دریایی، بیوتروریسم در طب غرب، ص ۱۰.

۳. آقار و راعی دهقی، عقیم سازی بیولوژیک مصداقی از جنایت علیه بشریت، ص ۳۵۵.

با توجه به مطالعات صورت گرفته در رابطه با موضوع مورد نظر «جنایت عقیم سازی بیوتروریسم علیه بشریت و بررسی فقهی و حقوقی آن» اثر مشابهی یافت نشده است، بلکه عناوین مشابه در این زمینه باید مورد توجه قرار گیرد که کتب و مقالات بسیاری پیرامون آن به چاپ رسیده است. مانند: مقاله‌ی «جرم عقیم سازی و مجازات آن»، نوشته‌ی محمد علی حجازی و فاطمه بداعی در این مقاله آمده است: موارد عقیم سازی غیر مجرمانه از جرم عقیم سازی تفکیک شده و سپس به مجازات این جرم براساس روایات معصوم (ع)، فقهای عظام، حقوق دانان و قوانین لازم الاجراء و نحوه تعیین مجازات برای جبران خسارات ناشی از عقیم سازی انسان پرداخته شده است. «مقاله‌ی حقوق سلامت از نظر بیوتروریسم در لوازم آرایشی» نوشته الهام صمدانی و مهدی شعبان نیا منصور، در این مقاله آمده است: با توجه به اهمیت موضوع سلامت عمومی و تاثیرات سوء بیو تروریسم بر سلامت افراد جامعه، موضوع مقاله پیش رو در خصوص مواد تراریخته موجود در حوزه مواد آرایشی و بهداشتی و تاثیرات آن بر سلامت عمومی افراد، تاثیر آموزش بر عدم انتخاب اینگونه مواد و نحوه پیشگیری از آلودگی در برابر آنها است. کتاب «اسلام قربانی تروریسم» که مجمع جهانی صلح اسلامی آن را تدوین کرده اند در این کتاب مجموعه‌ای از سخنرانی‌های اساتید و دانشمندان در حوزه بیوتروریسم که به صورت همایش‌های بین المللی انجام گرفته به نگارش در آمده است. کتاب «مجموعه مقالات بیوتروریسم»، نوشته رضا کرمی، اسماعیل شفیعی سروستان و دیگران. در این کتاب به صورت موضوعی، مجموعه‌ای از مقالاتی که درباره بیوتروریسم می باشد را دسته بندی و به شرح بیوتروریسم به صورت جامع پرداخته شده است.

این مقاله که با روش توصیفی- تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای نگاشته شده است و پاسخ به سؤالاتی که در ادامه می آید ضرورت تحقیق را آشکار می سازد:

عقیم سازی چیست و موارد مجاز عقیم سازی براساس فقه و پزشکی کدام اند؟ بیوتروریسم چیست و چگونه باعث جنگ جمعیتی می‌شود؟ تا به امروز چه طرح‌هایی جهت عقیم سازی جهانی صورت گرفته است؟ با توجه به پایبندی اسلام به حقوق بشر، استدلال قرآن و روایات بر مجازات و حرمت عقیم سازی چگونه است؟

۱- حقوق بشر و حق باروری

«در اسلام جنگ کردن فقط برای دفاع است و آن هم هنگامی که راهی برای برقراری صلح و اجتناب از جنگ در اختیار نباشد. این در حالی است که خط سیر بشریت در طول مسیر خود همواره شاهد جنگ‌هایی بوده است که اکثر مواقع بدون دلیل بوده است. جنگ سی ساله اروپاییان با آلمان در قرن ۱۷ و جنگ صد ساله میان فرانسه و بریتانیا در میانه قرن ۱۴ و ۱۵ از این نمونه‌اند. قرن بیستم نیز دو جنگ جهانی اول ۱۹۱۴ و دوم ۱۹۳۹ بیشترین ضرر را رساند و ۷۰ میلیون بی گناه را قربانی گرفت.»^۱

«در سایه قتل، کشتار و تهدیدات جانی جنگ جهانی اول و دوم، اعلامیه جهانی حقوق بشر که شامل یک دیباچه و ۳۰ ماده بود، در تاریخ ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ میلادی مطابق با ۱۹ آذر ۱۳۲۷، خورشیدی، در مجمع سازمان ملل واقع در پاریس امضا شد.»^۲ «حقوق بشر حوزه گسترده‌ایی است، شامل ۳ نسل اول «حقوق مدنی و سیاسی»، نسل دوم «حقوق اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی» و نسل سوم «حقوق همبستگی». نسل اول ضامن امنیت و آزادی انسان در مقابل قدرت عمومی و دیگر افراد است. آزادی رفت و آمد، حق حیات، رهایی از شکنجه و دادرسی عادلانه از جمله ی آنهاست.»^۳

«از آنجا که هر امری در بین الملل و جوامع اسلامی، منوط به دریافت نظر اسلام در مورد آن است، دیدگاه اسلام نسبت به تعریف حقوق بشر این گونه است: حقوق بشر آن امور ثابت و پایدار و مشترک در همه‌ی انسان‌هاست که هر انسانی به جهت انسان بودن باید آن را دارا باشد و آن را داراست و این حق را خالق انسان در آغاز تولد برای او قرار داده است.»^۴

در واقع حق حیات در همه‌ی منابع و اسناد حمایت از حقوق بشر به رسمیت شناخته شده است. به عنوان نمونه، «از میان معاهدات جهانی حقوق بشر، در ماده ۳ از اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ آمده است: «هر کسی حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد.» همچنین در ماده ۶ میثاق

۱. مجمع جهانی صلح اسلامی، اسلام قربانی تروریسم، ص ۴۲.

۲. سیدی بنایی و ندایی، مطالعه تطبیقی حقوق بشر در اعلامیه جهانی حقوق بشر و رساله امام سجاد(ع)، ص ۸۰.

۳. حسینی، آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی - بررسی مفهوم «حقوق بشر»، ص ۱۰.

۴. داوری، مفهوم حقوق بشر در تعالیم انسانی، ص ۸۶.

بین‌الملل حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ اشاره شده است: «که هر انسانی به طور ذاتی، حق زندگی دارد.» این حق را باید به وسیله‌ی قانون‌ها محافظت گردد و هیچ کسی را نمی‌توان بطور دلخواه و خود سرانه از حق زندگی محروم نمود.^۱ «حق حیات پایه و اساس تمامی حقوق بشر محسوب می‌شود و منشا دیگر حقوق است، حقی که هیچ فرد یا گروهی منکر آن نیست. سرچشمه حیات از طریق تولید مثل جریان می‌یابد. به توانایی طبیعی تولید مثل باروری گفته می‌شود.»^۲

«بر اساس آیه ۲۲۳ سوره مبارکه بقره، تولید مثل در اسلام، در زمره حق‌هاست نه احکام، اما تولید مثل و باروری انسان، ضمن آنکه حق است، رنگ حکم نیز به خود گرفته است. بدیهی است که در استیفای حق هم رعایت ضوابط شرعی لازم است.»^۳ «حق باروری شامل حقوق بشر مشخصی می‌شود. که هم اکنون در قوانین ملی، اسناد حقوق بشر بین‌الملل و سایر اسناد مربوط به سازمان ملل متحد به رسمیت شناخته شده است. این حق اولین بار در سال ۱۹۶۸ میلادی در جریان کنفرانس بین‌المللی حقوق بشر سازمان ملل متحد، به عنوان زیر مجموعه‌ای از حقوق بشر، توسعه یافته است.»^۴

در مقابل باروری، عقیم سازی وجود دارد. بنابراین استفاده از هر وسیله‌ای بای ناپودی چشمه سار حیات بشری، اعم از کلی یا جزئی، چه از نظر شرعی و چه از نظر اسناد حقوق بین‌المللی، حرام و ممنوع است. برای اینکه درک بهتری از عقیم سازی داشته باشیم و روش‌های آن را بدانیم و اینکه به طور کلی در چه مواردی فقها و پزشکان مجوز این عمل را می‌دهند به عنوان بعد مراجعه می‌کنیم.

^۱. موحدی ساوجی، بررسی تطبیقی حق حیات از دیدگاه قرآن کریم و اسناد حقوق بشر، ص ۸۶

^۲. آقار وراعی دهقی، عقیم سازی بیولوژیک مصداقی از جنایت علیه بشریت، ص ۳۵۷

^۳. قائی و معینی فر، موجه سازی حق تولید مثل و باروری انسان در قرآن، چکیده.

^۴. آقار وراعی دهقی، عقیم سازی بیولوژیک مصداقی از جنایت علیه بشریت، ص ۳۵۷

منابع و مأخذ:

۱- فهرست کتابها:

۱- قرآن کریم، ترجمه حسین انصاریان

الف) منابع فارسی:

- ۲- اسکندری صدیقی، رضا، بیوتروسیسم، تهران: انتشارات پشتیبان، چاپ اول، ۱۳۹۸
- ۳- پاشا زاده، میترا؛ قدیمی محبوبه، نازایی و هرمون شناسی بالینی زنان، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۷۱
- ۴- حسینی سیستانی، سید علی، توضیح المسائل جامع، مشهد: دفتر حضرت آیت الله العظمی سیستانی، چاپ سوم، ۱۳۹۶
- ۵- خامنه ای، سید علی، الاستفتاءات، تهران: انتشارات بین المللی الهدی، چاپ نهم، پاییز ۱۳۸۴
- ۶- دریایی، محمد، بیوتروسیسم در طب غرب، تهران: انتشارات آرمان رشد، چاپ اول، ۱۳۹۴
- ۷- شیخ زاده، قدیسه، بررسی فقهی روش های پیشگیری از بارداری (از منظر فقه امامیه و عامه)، قم: انتشارات عاکف، چاپ اول، ۱۴۰۰
- ۸- قاسمی، محمدعلی، سرچشمه تربیت، قم: انتشارات نور الزهراء (س)، چاپ یازدهم، ۱۳۹۵
- ۹- قرائتی، محسن، تفسیر نور، جلد ۲، تهران: موسسه فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ پنجم، ۱۳۸۴
- ۱۰- _____، جلد ۸، تهران: موسسه فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ پنجم، ۱۳۸۴
- ۱۱- کرمی، رضا؛ شفیعی سرورستان، اسماعیل و دیگران، اسماعیل و دیگران، مجموعه مقالات بیوتروسیسم، تهران: انتشارات هلال، چاپ دوم، ۱۳۹۵
- ۱۲- مجمع جهانی صلح اسلامی، مجموعه مقالات بیوتروسیسم (مجموعه سخنرانی های همایش اسلام قربانی تروریسم)، تهران: انتشارات پرتو واقعه، چاپ اول، ۱۳۸۸

- ۱۳- مرتضوی، سید محسن، پیشگیری از بارداری و سقط درمانی در آیینه فقه، مشهد: انتشارات حوزه علمیه خراسان رضوی، چاپ اول، ۱۳۹۹
- ۱۴- مکارم شیرازی، ناصر، استفتائات جدید، قم: انتشارات مدرسه الإمام علی بن ابی طالب(علیه السلام) چاپ نهم، ۱۳۹۸
- ۱۵- _____، تفسیر نمونه، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ هشتم، ۱۳۶۳
- ۱۶- هاشمی شاهرودی و همکاران، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت(ع)، قم: انتشارات مؤسسه دایرة المعارف فقه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۴

(ب) منابع عربی:

- ۱۷- اصفهانی(فاضل هندی)، محمد بن حسن، الکفش اللثام و الابهام عن قواعد الاحکام، ترجمه: حسن موسوی خوانساری، بی جا، بی نا، ق ۱۲۷۱
- ۱۸- حر عاملی، محمد بن حسین، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ج ۱۹، ترجمه: محمدرضا حسینی جلالی، قم: مؤسسه آل البيت(ع) لإحياء التراث، ۱۴۰۱
- ۱۹- _____، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ج ۲۶، ترجمه: محمدرضا حسینی جلالی، قم: مؤسسه آل البيت(ع) لإحياء التراث، چاپ چهارم، ۱۴۰۰
- ۲۰- زمخشری، جارالله، الکاشف عن حقائق غوامض التنزیل، بیروت: دارالکتب العربی، چاپ سوم، ۱۴۰۷ ق
- ۲۱- طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی و دیگران، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۷۴.
- ۲۲- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ترجمه: محمد بیستونی، تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲ هـ ش
- ۲۳- طوسی، محمد بن حسین، التهذیب الاحکام، ترجمه: علی اکبر غفاری، بی جا، دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۸۶

- ۲۴- عاملی (شهید ثانی)، زین الدین الجبعی، روضه البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، ترجمه اسدالله لطفی، تهران: انتشارات مجد، چاپ دوم، ۱۳۸۴
- ۲۵- عاملی (شهید اول)، محمد بن مکی، اللمعة الدمشقیة، ترجمه: خداداد محبی، محمد ساجدی فر و فرهاد ادیسی، تهران: انتشارات نسل کوثر، چاپ اول، ۱۳۸۱
- ۲۶- علامه حلی، حسن بن یوسف، ارشاد الازهان الی احکام الایمان، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۳۶۹
- ۲۷- فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، ترجمه: مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، بیروت: مؤسسه علمی مطبوعات (الطبعة الاولى)، ۱۳۶۷
- ۲۸- کلینی رازی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۷، ترجمه محمد جعفر شمس الدین، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، ۱۳۶۹
- ۲۹- _____، ج ۵، ترجمه: امین ترمس عاملی و محمد حسین درایتی، قم مؤسسه فرهنگی دارالحديث، چاپ چهارم، ۱۳۹۷
- ۳۰- _____، ج ۱۰، ترجمه: امین ترمس عاملی و محمد حسین درایتی، قم مؤسسه فرهنگی دارالحديث، چاپ چهارم، ۱۳۹۷
- ۳۱- _____، شرح فروع کافی، ج ۵، ترجمه محمد حسین رحیمیان و امین ترمس عاملی، بی جا، انتشارات قدس، ۱۳۹۴
- ۳۲- _____، شرح فروع کافی، ج ۵، ترجمه محمد حسین رحیمیان و امین ترمس عاملی، بی جا، انتشارات قدس، ۱۳۹۰
- ۳۳- مشکینی اردبیلی، علی الفقه المأثور، ترجمه: مهدی خوش قلب و جواد فاضل بخشایشی، قم: موسسه دارالحديث العلمیه و الثقافیه، چاپ سوم، ۱۳۹۲.
- ۳۴- نجفی جواهری، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ترجمه: محمود قوچانی، بیروت: دارالکتب الاسلامیه، چاپ هفتم، ۱۳۹۸.
- ۳۵- نراقی کاشانی، احمد بن محمد، عوائد الایام، ترجمه: مرکز تخصصی فاطمه الزهرا(س) اصفهان، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۳۷۵

۳۶- هیثمی، علی ابن ابی بکر، مجمع الزوائد و منبع الفرائد، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۸ هـ

- ۱۹۸۸ م

۲- فهرست مقالات:

۳۷- اشرافی مرتضی، «بیوتروریسم ۱»، درس‌هایی از مکاتب اسلام، شماره ۶۷۱، فروردین ۱۳۹۶

۳۸- _____، «بیوتروریسم ۲»، درس‌هایی از مکاتب اسلام، شماره ۶۷۲، اردیبهشت

۱۳۹۶

۳۹- آقار، علی اصغر؛ راعی دهقی، مسعود «عقیم سازی بیولوژیک مصداقی از جنایت علیه

بشریت»، مطالعات حقوق عمومی، شماره ۱، دوره ۵۳، بهار ۱۴۰۲

۴۰- جعفرپور، جمشید؛ بردیده، ملاح، «تنظیم خانواده از دیدگاه فقه امامیه»، نشریه نامه

الهیات، شماره ۱۰، بهار ۱۳۸۹

۴۱- جعفری، سید اصغر، «مقایسه قواعد حاکم بر ممنوعیت سلاح های کشتار جمعی در حقوق

بشر دوستانه و اسلام»، پژوهش دفاعی- امنیت اسلام، شماره ۳، بهار و تابستان ۱۳۹۶

۴۲- جهانی محمدرضا؛ شیرزاد، هادی، «نحوه برخورد ماموران نیروی انتظامی با بسته ها و پاکت

نامه های مشکوک به حملات بیولوژیک» توسعه انسانی پلیس، شماره ۲، مهر و آبان ۱۳۸۳

۴۳- حاجی پور، ناصر؛ قره خوانی، جمال، «تک یاخته های ژئونوتیک منطقه از آب و مواد غذایی

تهدیدی ناشناخته به عنوان عوامل بیولوژیک در بیوتروریسم» بهداشت مواد غذایی، شماره ۳۴،

تابستان ۱۳۹۸.

۴۴- حجابی، محمدعلی؛ بداغی، فاطمه، «جرم عقیم سازی و مجازات آن» مطالعات راهبردی

زنان، شماره ۶۲، ۱۳۹۲

۴۵- حسینی، سیده لطیفه؛ بهادری جهرمی، علی، «آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی- بررسی

مفهوم «حقوق بشر»، مطالعات نظام سازی اسلامی- پژوهش کده شورای نگهبان، شماره

۱۳۹۳۰۰۷ اردیبهشت ۱۳۹۳

- ۴۶- حقیقت پور، حسین، «تعریف و قلمور حيله های جنگی و تمایز آن با خیانت در مخاصمات مسلحانه از نظر حقوق بشر دوستانه اسلامی در مقایسه با معاهدات بین‌المللی»، فقه و اصول، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۰
- ۴۷- داودی، محسن، «مفهوم حقوق بشر در تعالیم انسانی»، معارف اسلامی و حقوقی، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۸۹
- ۴۸- سیدی بنابی، سید باقر؛ ندایی میثم، «مطالعه تطبیقی حقوق بشر در اعلامیه جهانی حقوق بشر و رساله حقوق امام سجاد(ع)»، پژوهش های تطبیقی عدل و انصاف، شماره ۱، بهار ۱۳۹۷
- ۴۹- صمدانی، الهام؛ شعبان نیا، منصور، «حقوق سلامت از منظر بیوتروریسم در لوازم آرایشی»، فرهنگ و ارتقاء سلامت، شماره ۱۵، تابستان ۱۴۰۰
- ۵۰- عبدی، حسن؛ هاشمی، محمد جواد، «بررسی تحلیلی مفهوم سلاح های کشتار جمعی و تطبیق آن بر دیدگاه اسلامی با تاکید بر آرای مقام معظم رهبری امام خامنه ای (مدظله العالی)»، فصلنامه سیاست- مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۳، دوره ۴۸، پاییز ۱۳۹۷
- ۵۱- قائنی، محمد؛ معینی فر، محدثه، «موجه سازی حق تولید مثل و باروری انسان در قرآن»، مطالعات راهبردی زنان، شماره ۶۶، زمستان ۱۳۹۶
- ۵۲- مجتهدی، هاشم، «عقیم سازی در فقه شیعه و مذاهب اربعه»، فقه و حقوق معاصر، شماره ۱۸، زمستان ۱۴۰۰
- ۵۳- مراد خوانی، احمد؛ رحمانی، فاطمه، «بررسی فقهی و حقوقی بیوتروریسم»، پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، شماره ۵۲، تابستان ۱۳۹۷
- ۵۴- مرادی پشت در بندی، محمدرضا، «بیوتروریسم و راهکارهای مقابله با آن با نگاهی به موازین حقوق بین‌المللی»، مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، شماره ۴۱۱، دوره ۲، زمستان ۱۳۹۵
- ۵۵- موحدی ساوجی، محمد حسن، «بررسی تطبیقی حق حیات از دیدگاه قرآن کریم و اسناد حقوق بشر»، دین و دنیای معاصر، شماره ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۹۸